

Liliana CONDRATICOVA

ACTE NORMATIVE DIN DOMENIUL ORFEVRĂRIEI DE CULT DIN SUD-ESTUL EUROPEI ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Résumé. Les objets liturgiques des premières décennies du XIX^e siècle font partie intégrante du patrimoine culturel de notre pays, qui doivent être protégés. Dans cet article l'auteur analyse les suivants problèmes: la création des bijoutiers qui ont créé dans les premières décennies du XIX^e siècle des objets liturgiques; les matériaux principaux et la recommandation, après 1827, sur l'utilisation de l'argent pour la fabrication des objets liturgiques; la liste des bijoux des églises locales et les caractéristiques du style des bijoux de cette période. L'étude de l'art religieux est très importante pour rétablir l'image intégrale du développement d'art des bijoux.

Argument. Orfevrăria ecleziastică reprezintă o multitudine de podoabe liturgice și piese de feronerie, care constituie patrimoniul cultural bisericesc al țării. Studiarea orfevrăriei de cult în secolul al XIX-lea are o deosebită importanță, atât pentru determinarea evoluției multilaterale a prelucrării artistice a metalului prețios în acest spațiu, cât și pentru stabilirea legităților de dezvoltare, specificarea rolului și locului orfevrăriei ecleziastice din Basarabia în tabloul general al artei bijuteriilor din țările europene. Devine indispensabilă studierea unor probleme de o semnificație specială, și anume, politica autorităților față de Biserică și patrimoniul ei, inclusiv inventarul liturgic din metale nobile, actele normative care au reglementat pe parcursul perioadei vizate atât obligațiile clerului de a asigura biserica cu podoabe prețioase¹ și de a le păstra, cât și funcționarea atelierelor și activitatea meșterilor argintari care realizau piese liturgice. În aceeași ordine de idei, remarcăm numeroase dispoziții privind materiile prime utilizate și atestarea, în spațiul pruto-nistean, la începutul secolului al XIX-lea, a articolelor cu precădere din aliaje metalice ieftine și, abia din anii '30 ai secolului, obligativitatea folosirii argintului de calitate înaltă în procesul tehnologic. Monopolul asupra confecționării pieselor de cult era determinat la fel, prin decrete sinodale, fiind interzisă procurarea și confecționarea pieselor de cult de persoanele care nu erau abilitate cu aceste drepturi.

Evoluția în linie ascendentă a orfevrăriei de cult este posibilă doar în temeiul unei politici corespunzătoare față de culte și patrimoniul liturgic pe care îl deține Biserica, dar și a unei legislații corecte, care ar reglementa activitatea atelierelor și meșterilor, procesul de confecționare al podoabelor, titlul metalului, calitatea lor etc., factori care permit istoricilor și culturologilor să atribuie podoabele de cult studiate unor anumite ateliere,

¹ Am optat pentru utilizarea termenului de „podoabă” aplicat pentru piesele de cult realizate din metale nobile, folosite pentru înfrumusețarea bisericilor din spațiul sud-est ortodox. Același termen, „podoaba bisericii”, este frecvent întâlnit în instrucțiunile și ucazurile emise la acea vreme de administrația laică și ecleziastică pentru a specifica inventarul liturgic prețios, vasele sfinte, ferecături de icoană și carte, candelă, cădelnițe, cruci etc.

meșteri și stiluri artistice². În acest context se înscriu diferite acte normative emise pe parcursul perioadei studiate, interesul direct al autorităților laice și ecleziastice în promovarea inventarului liturgic prețios, care avea menirea să înfrumusețeze biserica, să manifeste măreția și grandoarea ei. Lăcașele de cult, acumulând tezaure considerabile, au devenit cu timpul veritabile centre de orfevrărie ecleziastică. Totodată, politica constructivă a autorităților laice și ecleziastice, dar și cointeresarea lor în dezvoltarea orfevrăriei bisericești în Basarabia în perioada interbelică, a fost radical diferită de politica autorităților sovietice instaurate în Ucraina limitrofă, raioanele din stânga Nistrului, Belarus, Rusia Sovietică. Pierderile suportate de Biserica Ortodoxă, Catolică și Iudaică în anii 1921–1922, în urma campaniilor de lichidare a lăcașelor de cult și confiscarea inventarului liturgic prețios, sunt estimate la averi colosale și, în majoritatea cazurilor, podoabele nu au mai fost returnate proprietarilor de altădată.

Politica autorităților și legislația din domeniul orfevrăriei de cult. Reieșind din documentele accesibile pentru cercetare, au fost delimitate câteva direcții unde autoritățile bisericești au depus eforturi maxime pentru reglementarea și o mai bună funcționare în domeniul orfevrăriei de cult. Emise preponderent la finele secolului al XVIII-lea și primele decenii ale secolului al XIX-lea, actele normative (cunoscute și ca *rânduiele, vedomistie, instrucții, cărți vlădicești*) privind activitatea episcopilor și protopopilor responsabili de podoabele bisericești, a meșterilor argintari și confecționarea podoabelor de cult au fost valabile pe parcursul întregului secol. În primul rând, documentele studiate ne permit să stabilim că principalii administratori ai podoabelor și răspunzători de păstrarea lor și înfrumusețarea bisericii cu diverse odoare rămân a fi fețele bisericești și ajutorii lor, starostele și episcopul. În sprijinul acestor aserțiuni vin unele documente studiate, care confirmă că, la hotarul secolelor XVIII–XIX, în spațiul românesc au fost emise un șir de circulare care implică responsabilitatea nemijlocită a clerului pentru podoabele prețioase, veșmintele și cărțile liturgice ale bisericii păstorite.

La 13 august 1785, Iacov (Stamati), episcopul Hușilor, a dat o *Carte de învățătură către protopopi pentru buna purtare a preoților și mirenilor*³, document păstrat actualmente în fondurile ANRM⁴. În conformitate cu punctul 2 al acestei *Cărți de învățătură*, „dreapta datorie preoțească este, ca să aibă toată purtare de grijă ... și înfrumsățare bisericii. Cum și pentru cele dinăuntru înfrumusățare, [adică] veșminte, cărți și vase svințite...”. În continuare, episcopul a indicat în mod special ce fel de inventar liturgic trebuie să fie în fiecare biserică: cristelniță, litier, vase pentru vin, apă, mir, care nu puteau fi scoase din lăcaș sub niciun motiv.⁵ Punctul 3 al *Cărții* vizate prevedea și unele sancțiuni în cazul preoților care nu au avut suficientă preocupare și atenție pentru podoabele bisericești,

² Liliana Condraticova, *Orfevrăria laică și bisericească din Basarabia în secolul XIX*, în „History & Politics” / [Revistă de] „Istorie și Politică”, Chișinău, ULIM, An. I, 2008, Nr. 1-2, pp. 185-192; *Idem*, *Podoabele bisericești din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei «Ioan Neculce»”, Iași, s.n., 2011, vol. XIII-XV (2007-2009), pp. 193-202.

³ Ștefan Plugaru, Teodor Candu, *Episcopia Hușilor și Basarabia (1598-1949)*, Iași, Editura PIM, 2009, pp. 211-213.

⁴ ANRM, Fond 205, inv. 1, dosar 1204, ff. 57-57v°/62v°.

⁵ Șt. Plugaru, T. Candu, *op. cit.*, p. 212.

inclusiv până la oprirea lor (caterisirea) din slujbă.⁶ În așa mod, stabilim că, în conformitate cu obligațiile emise protopopilor, în mod obligatoriu vasele sfinte confecționate din metale trebuiau să fie prezente în fiecare biserică, păstrarea lor fiind în seama preotului și epitropului, iar controlul revenea protopopului.

Peste câțiva ani, dintr-o *Carte vlădicească de îndrumări pentru preoți*, dată de Gherasim (Barbovschi-Clipa), episcopul de Huși, la 8 iulie 1796, aflăm că preotul era obligat să prezinte „purtare de grijă” pentru înfrumusețarea bisericii, atât în exterior, cât și în interior, adică să posede și să fie în ordine veșmintele, podoabele, vasele, cărțile pentru „slujirea sfintelor bisericeștilor taine”⁷. Potrivit *Cărții* emise (care repetă în fond *Cartea de învățătură* dată în 1785 de episcopul de Huși, Iacov), în fiecare biserică se cuvenea să fie câte un vas nou și curat, mare și adânc pentru săvârșirea tainei botezului, numit cristelniță; la care se adăugau două vase mici, pentru vin și pentru apă; un vas pentru Litie (litier) și un vas pentru mir.⁸ De asemenea, se interzicea scoaterea din biserică a vaselor liturgice care se considerau sfinte. În *Cartea* emisă în 1796 era precizat că fiecare cleric „pentru toată podoaba bisericii, să aibi neadormită purtare de grijă”⁹, fapt care reprezintă atenția și grija manifestată de autoritățile bisericești față de inventarul liturgic administrat de bisericile și mănăstirile basarabene.

Asemenea instrucțiuni, care încadrau și obligativitatea de a asigura biserica cu odoare prețioase și de a le păstra cu evlavie, erau eliberate pentru organizarea vieții bisericești în eparhie și cu prilejul hirotonisirii și desemnării unui anume preot la vreo biserică, constituind un fel de regulament de conduită și de obligații pe care le avea clerul. O asemenea situație aflăm din *Instrucțiunile* emise pe numele preotului Vasile din satul Bălăurești, ocolul Braniștei, ținutul Iași, de episcopul de Huși, Meletie (Lefter-Brandaburul), la 11 decembrie 1807.¹⁰ Punctul 2 al *Instrucțiunilor* confirma că fiecare preot era îndatorat să aibă în biserică vase sfinte, să nu le scoată din biserică și să le păstreze. În 1811, același Meletie, la numirea unui epitrop la biserica Sf. Ilie din Chișinău, la fel preciza că în datoria epitropului se află și podoabele „înăuntru bisericii”¹¹.

Potrivit *Instrucțiilor pentru starostii bisericilor*, emise în 17 aprilie 1808¹² (traduse în română în anul 1829¹³), starostele se alege pe trei ani, din numărul enoriașilor (poporănilor), pentru a avea grijă, pe lângă multe alte funcții, și de averea bisericii. La investirea în funcție, epitropul examinează cu atenție averea bisericii conform vechiului *izvod* de lucruri păstrate, iar în lipsa unei piese, poartă responsabilitate fostul staroste și parohul bisericii.¹⁴ Conform p. 5 al acestor instrucțiuni, starostele era obligat, în timpul slujbei, să strângă bani pentru reparația și procurarea de icoane, ferecături și alte podoabe.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Carte vlădicească de îndrumări pentru preoți*, în „Arhivele Basarabiei”, Chișinău, an 6, 1934, nr. 4, pp. 349-350.

⁸ Șt. Plugaru, T. Candu, *op. cit.*, p. 61.

⁹ *Carte vlădicească de îndrumări...*, p. 350.

¹⁰ Șt. Plugaru, T. Candu, *op. cit.*, pp. 229-232; ANRM, Fond 205, inv. 1, dosar 2055, ff. 124-125.

¹¹ *Ibidem*, p. 65.

¹² Paul Mihail, Zamfira Mihail, *Acte în limba română tipărite în Basarabia (1812-1830)*, București, Editura Academiei Române, 1993, I, pp. 191-194.

¹³ *Ibidem*, p. 22.

¹⁴ *Ibidem*, p. 192.

Printre îndrumările mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, date în Iași, la Mitropolia Moldovei, atenție deosebită merită circulara emisă în februarie 1809, în care, deopotrivă cu numeroase prescrieri privind viața și activitatea bisericii și a clerului, se menționa că în fiecare biserică se va rândui câte un staroste care, împreună cu preotul, va purta de grijă să nu lipsească nimic din vasele sfinte, din veșminte și cărți, din toate cele trebuincioase pentru oficierea serviciului divin. Sameșii (starostii) aleși vor primi de la Dicasterie condici speciale, unde vor face însemnări privind odoarele bisericesti și podoabele existente la acea vreme în lăcașul de cult.¹⁵ Ca atare, aceste îndrumări consună cu circularele similare emise de țarul rus Aleksandr I la 17 aprilie 1808, adresate Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse, în care erau prevăzute instrucțiuni speciale pentru starostele bisericii și obligațiunile fețelor bisericesti, inclusiv asigurarea lăcașurilor cu cele necesare și păstrarea podoabelor de cult.¹⁶

O situație similară privind responsabilitatea și grija autorităților bisericesti față de piesele liturgice găsim și în Moldova din dreapta Prutului. În 1816, Iacov, episcopul de Huși, a emis un *ucaz*, prin care cerea clericilor, pe lângă îndeplinirea tuturor obligațiunilor lor nemijlocite, să poarte de grijă și de podoabele liturgice, iar bisericile să fie îndestulate cu toate vasele necesare. *Ucazul* eliberat pentru parohiile care făceau parte din episcopia Hușilor, repeta în linii mari, îndrumările emise anterior de mitropolitul Gavriil (Bănulescu-Bodoni).¹⁷

Rolul și interesul autorităților bisericesti în promovarea podoabelor de cult este completat printr-o *Instrucțiune*, emisă la Chișinău, în 1827, din porunca îps Dimitrie (Sulima), arhiepiscopul Chișinăului și al Hotinului, de la Duhovniceasca Dicasterie a Chișinăului, pentru starostele bisericii Adormirea Maicii Domnului din satul Măcărăuca, ținutul Iași. Instrucțiunea în cauză prevedea că, spre folosul fiecărei biserici, se va rândui câte un staroste care, împreună cu epitropul, era obligat să poarte grijă de „toate cele trebuincioase bisericii”, adică să nu lipsească nimic din vasele de cult, veșminte, cărți etc.¹⁸ Răspunzătorii vor primi de la Dicasterie sau protopopul ținutului câte o condică aparte pentru a însemna în ele podoabele, vasele, veșmintele etc., condicile urmând a fi semnate și sigilate cu ștampila Dicasteriei. Aceste condici și averea urmau să fie păstrate cu sfințenie. În așa mod, din actele normative cercetate observăm preocuparea autorităților și antrenarea nemijlocită a clerului în asigurarea bisericilor cu vase sfinte necesare, păstrarea lor cu grijă și evidența strictă prin intermediul introducerii unor registre speciale. Grație unor asemenea condici, cunoscute și ca foi de inventar sau izvoade, realizate în majoritatea bisericilor mari și mănăstirilor basarabene, s-au păstrat cele mai valoroase informații privind piesele de cult, cu însemnări lapidare privind metalul din care erau confecționate, unele acte de dani sau ctitorii, în cazul unor piese mai reprezentative. Cu regret, ajunse la ziua de azi deseori fragmentar, aceste izvoade nu posedă descrierea pieselor, iar cele două războaie mondiale și factorul antropocentric au făcut

¹⁵ *Alte îndrumări pentru preoți*, în „Arhivele Basarabiei”, Chișinău, an 6, 1934, nr. 4, pp. 353-355.

¹⁶ <http://www.dissercat.com/content/gosudarstvenno-pravovaya-okhrana-tserkovnykh-pamyatnikov-stariny-v-dorevolutsionnoi-rossii#ixzz2KOLr4NXp>, accesat 15 februarie 2013

¹⁷ *O admirabilă veche gramată arhipăstorească către cler și popor*, în „Arhivele Basarabiei”, Chișinău, anul 9, 1939, nr. 1-4, pp. 44-48.

¹⁸ *Instrucție*, în „Arhivele Basarabiei”, Chișinău, an 4, 1932, nr. 1, p. 70.

ca marea majoritate a podoabelor de cult să fie topite, vândute, unele din ele luând calea licitațiilor și a saloanelor de anticariat, reducând semnificativ din valoarea patrimoniului cultural al țării.

Ulterior, a urmat *Instrucția blagocinului bisericilor* din anul 1820 (tradusă în limba moldovenească/română în anul 1827). Instrucțiunea cuprindea 66 de capitole¹⁹, în care se stipula că blagocinul (protopopul) trebuie să depună eforturi „pentru mai bună podoabă a bisericii”²⁰. În mare parte, acest document denotă similitudini cu *Instrucția blagocinului asupra mănăstirilor* din anul 1828²¹, care prevedea de asemenea concretizarea tuturor obligațiilor protopopilor asupra schiturilor și mănăstirilor basarabene.

Tot în funcția blagocinului intra să poarte grijă pentru veșmintele bisericesti și podoabele. Totodată, din motivul că prezenta *Instrucție* este emisă în 1820 și tradusă în 1827, observăm că pe tot cuprinsul Basarabiei se tinde spre utilizarea în biserică cu precădere a podoabelor liturgice din argint. Conform pt. 4, la fiecare biserică „vasele, potirul, discosul, zvezda (steaua) și lingurița să fie din argint și potirul înăuntru să fie poleit cu aur; iar dacă undeva nu vor fi de argint, apoi să-i îndemni pre poporeni cu sfătuire ca ei din usîrdie cătră sfînta biserică sa facă vasele de argint” (pt. 5). Punctul 8 prevedea în mod detaliat că în fiecare biserică trebuia să fie numaidecât cădelniță, un vas pentru încălzirea căldurii (*teplota*), tas (vas) de argint, de aramă sau de cositor, vas pentru sfințirea apei, stropitoare, vase de argint, de aramă sau de cositor pentru sfințirea pâinii la litie, tăbliță de argint, de aramă sau de cositor pentru darea căldurii și pentru alte trebuințe bisericesti, sfeșnic de alamă sau de fier alb, unul pentru aprinderea lumânărilor înaintea pristolului, altarului și înaintea tetrapodului. În cazul în care va lipsi unul din aceste odoare în biserică, era responsabil blagocinul, care urma să îndemne enoriașii să soluționeze problema pentru procurarea sau comandarea inventarului liturgic necesar.²² În conformitate cu pt. 13 al *Instrucțiunii* în cauză, blagocinul era obligat să raporteze dacă vreo biserică duce lipsă de podoabe liturgice necesare²³, iar conform pt. 15, la zidirea unei noi biserici, același blagocin trebuia să întocmească un izvod al podoabelor bisericesti de aici pentru ca biserică să poată fi sfințită²⁴. Totodată, blagocinul, conform pt. 19, era dator să poruncească tuturor preoților să țină sfintele daruri în chivote de argint, iar în caz de nevoie, și în chivote realizate din cositor, să le păstreze cu sfințenie, iar la plecare la vreun bolnav sau aflat pe pat de moarte, aceste sfinte daruri trebuiau păstrate în lădiță specială, ținută cu pietate la piept, pentru a nu fi pierdute. Analiza *Instrucțiunii* emise în 1820 blagocinilor bisericilor exprimă atitudinea manifestată de autoritățile ecleziastice și investirea blagocinului cu funcții vaste, legate inclusiv și de păstrarea, sporirea și protecția inventarului liturgic.

În scopul evidenței atât de mult râvnite de autoritățile laice și ecleziastice, dar și potrivit regulilor bisericesti, fiecare lăcaș de cult completa anual formulare speciale (*Vedomostie pentru biserică*). Printre informațiile de bază, referitoare la istoricul lăcașului,

¹⁹ Paul Mihail, Zamfira Mihail, *op. cit.*, p. 18.

²⁰ *Ibidem*, p. 181.

²¹ *Ibidem*, p. 21.

²² *Ibidem*, p. 181.

²³ *Ibidem*, p. 182.

²⁴ *Ibidem*, p. 183.

averile, moșia, persoanele notorii și ctitori, cimitirul bisericii etc., conform pt. 4, parohul bisericii sau starețul mănăstirii trebuia să însemne dacă biserica „cu podoabele este îndestulată (sau neîndestulată)”, indicându-se în mod obligatoriu de ce podoabe duce lipsă biserica.²⁵

O altă problemă care urma să fie rezolvată de autoritățile ecleziastice în domeniul orfevrăriei de cult era lipsa vaselor prețioase în unele biserici. Odată cu anexarea, în 1812, a Basarabiei la Imperiul Rus, avem atestate numeroase cazuri de fugă/evadare de stăpânirea rusească a preoților cu cărțile, podoabele și veșmintele bisericești. Remarcăm cu această ocazie că problema exodului populației din Basarabia în Principatul Moldovei în primii ani după anexare nu este practic abordată în istoriografie.²⁶ Vom menționa printre cauzele principale ale exodului frica de noul regim, imposibilitatea de a folosi pământurile din dreapta Prutului, multiple dări și prestații, întreținerea armatei ruse de ocupație etc. Fugarii erau prinși și pedepsiți, fiind adoptate un șir de măsuri pentru a stopa exodul. Mulți fugari erau întorși înapoi în Basarabia, cu averea lor cu tot. Pentru clerul basarabean mai adăugăm printre cauzele exodului frica față de autoritățile noi și neștiința cum vor putea în continuare sluji, împărțirea bisericii cu pământurile sale, deoarece numeroase parohii aflate pe malul Prutului aveau amplasate și în stânga, și în dreapta Prutului biserica, pământurile bisericești, cimitirul etc. Văzând situația creată, exarhul Gavriil Bănulescu-Bodoni a trimis o circulară prin Basarabia, prin care roagă clericii și pe toți creștinii „ca ei să nu creadă că în Basarabia va fi introdusă iobăgia [...] și că din înalta împărătească milostivire aveți ocârmuirea din nația voastră și în limba voastră”²⁷. În această ordine de idei, menționăm că preoțimea basarabeană, care și-a făcut studiile la Seminarul Teologic din Socola, Iași, în prima jumătate a secolului al XIX-lea reprezenta o pătură intelectuală puternică, făcând serviciul divin în română, înscriind la fel actele, condicile și listele de inventar în limba română (paleografie moldovenească), dovadă servind dosarele de arhivă consultate pentru realizarea prezentei lucrări.

Totodată, dosarele de arhivă nu prezintă totdeauna informații complete pentru a crea un tablou amplu despre numărul preoților plecați în Principatul Moldovei în primii ani de anexare. Însă informațiile culese ne vorbesc și despre momentul exodului fețelor bisericești cu tot cu inventarul de preț. Un asemenea caz a fost documentat, în anul 1813, în satul Zberoaia, ținutul Lăpușna, unde preotul Vasile a trecut cu toate odoarele bisericești în Moldova din dreapta Prutului.²⁸ În atare condiții, enoriașii erau datori să caute surse pentru comandarea și procurarea unor noi podoabe bisericești. De asemenea, în momentul închiderii unei biserici din cauza numărului mic al enoriașilor (*poporănilor*) sau plecarea peste Prut a preotului etc., din ordinul mitropolitului, toate vasele de cult și podoabele liturgice erau duse la o biserică nouă, acolo unde mergeau locuitorii satului, după cum s-a întâmplat în anul 1815 la biserica din satul Ghermănești, ținutul Orhei.²⁹ O

²⁵ *Ibidem*, pp. 263-264.

²⁶ V. Tomuleț, *Exodul populației din Basarabia în Principatul Moldovei în primii ani după anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus (anii 1812-1828)*, în vol. *Creșterea impactului cercetării și dezvoltarea capacității de inovare*, Rezumatele comunicărilor susținute la Conferința științifică cu participare internațională din 21-22 septembrie 2011, Chișinău, CEP USM, 2011, pp. 13-16.

²⁷ Paul Mihail, Zamfira Mihail, *op. cit.*, p. 10.

²⁸ C. Tomescu, *Diferite știri din Eparhia Chișinăului*, în „Arhivele Basarabiei”, Chișinău, anul 6, 1934, nr. 1, p. 100.

²⁹ *Idem*, *Diferite știri din Consiliul Eparhial Chișinău*, în „Arhivele Basarabiei”, Chișinău, anul 8, 1936, nr. 4, pp. 233-234.

altă situație de lipsire a lăcașului de podoabe de cult este desființarea schitului sau mănăstirii. Astfel, călugării din schitul Tabăra au fost strămutați la schitul Horodiște, luând cu sine o parte din bunuri. În baza *izvodului* făcut de protopop, în 1815, aflăm că monahii au vândut, pe lângă chiliile care nu le aparțineau, și niște cărți și podoabe.³⁰

În primele decenii după anexarea Basarabiei, noile autorități ecleziastice erau preocupate de suplinirea posturilor vacante după exodul mai multor preoți, tot cu podoabele bisericesti și cărțile sfinte, în Moldova din dreapta Prutului, reglementarea funcționării unor biserici rămase fără vase de cult și asigurarea bisericilor cu inventar liturgic necesar. În condițiile lipsei vaselor de cult trebuincioase oficerii serviciului divin, se apela la serviciile meșterilor localnici, care le confecționau din aliaje metalice ieftine, sau la argintari de peste hotare specializați în realizarea podoabelor de cult din metale nobile. Ca atare, politica autorităților era îndreptată spre implementarea în spațiul dintre Prut și Nistru a modelului rus al Bisericii, de unde actele normative, regulamentele, inclusiv în domeniul confecționării podoabelor de cult din metale nobile, prescripțiile privind titlul metalului, dar și grija autorităților față de sănătatea clericilor și enoriașilor, toxicitatea cositorului și plumbului condiționând pierderi umane semnificative.

O altă problemă care necesita soluționare de către autoritățile ecleziastice erau conflictele dintre fețele bisericesti, cum a fost cazul preotului din satul Ignăței, ținutul Orhei, care, în 1812, s-a plâns de colegul său preot, care a luat sfintele cărți și vase din biserică și nu-i permite să slujească, el fiind nevoit să caute alt „popor”, adică parohie.³¹

Dispozițiile emise privind îndestularea și înfrumusețarea bisericilor cu podoabe de cult și vase sfinte, responsabilitatea preotului-paroh și a epitropului pentru inventarul liturgic au fost valabile pe parcursul întregii perioade cronologice propuse spre cercetare, fiind reînnoite sau confirmate la hirotonisirea și desemnarea preotului la o biserică anumită. Ca atare însă, podoabele liturgice nu au constituit ulterior subiectul unor acte normative, rapoarte sau discuții, precum constatăm în cazul regulamentelor din primele decenii ale secolului al XIX-lea, când a fost pusă baza funcționării corecte a domeniului. Mențiuni lapidare doar despre existența unor cărți și icoane cu ferecătură, podoabe bisericesti, fără a specifica unele acte normative în acest context, găsim în raportul stareților schiturilor și mănăstirilor basarabene realizat la solicitarea Societății de Istorie și Antichități din Odesa, de Dicasteria Duhovnicească din Chișinău, între anii 1840 și 1843.³² Totodată, în conformitate cu programul elaborat de arhiepiscopul Dimitrie Sulima (18.VI.1821-04.VIII.1844), stareții mănăstirilor erau obligați să prezinte informații complexe despre lăcașurile conduse, aducând unele informații privind posedarea podoabelor liturgice și date privind clopotele bisericii, cum a fost, de exemplu, cazul bisericii Adormirea Maicii Domnului cu clopotniță alăturată, care avea trei clopote cu greutatea între unu și patru puduri.³³

³⁰ *** *Desființarea schitului Fântâna Doamnei*, în „Arhivele Basarabiei”, anul 8, 1936, nr. 2, pp. 59-61.

³¹ „Arhivele Basarabiei”, Chișinău, anul 9, 1937, nr. 1-4, p. 17; Dosar nr. 279.

³² ANRM, Fond 208, inv. 2, dosar 3274, f. 7v°. Сведения о монастырях и скитах Кишиневской Епархии, составленные для Одесского общества истории и древностей. 30.X.1840-08.III.1843

³³ Ганицкий М. Монастыри в Бессарабии. В: КЕВ, с. 550.

Tendențe în domeniul stilului podoabelor de cult. Cât privește stilul artistic al executării podoabelor de cult, constatăm că, spre deosebire de podoabele laice, cele bisericesti nu sunt supuse unor schimbări atât de semnificative în ceea ce privește stilul. Cu atât mai mult în spațiul pruto-nistean, podoabele atestate de noi nu au fost influențate evident de tendințele artistice care s-au manifestat cu predilecție în țările europene sau Rusia țaristă. Acest fapt poate fi explicat prin lipsa materiilor prime nobile, de calitate, numărul mic al meșterilor care confecționau podoabele de cult, situația politică și financiară instabilă, care nu reprezintă un garant al dezvoltării în linie ascendentă a orfevrăriei eclesiastice. Documentările pe teren au permis stabilirea unor piese de cult de proveniență diferită, emise din ateliere de argintărie din Rusia și Ucraina, dar și Polonia. De regulă, erau comandate la meșteri specializați sau importate din aceste centre de aurărie și argintărie ferecături de icoane și cărți liturgice, inventar liturgic de valoare, care extinde substanțial arealul geografic și temporal de cercetare. Inventarul liturgic se deosebește prin soluții constructive interesante, particularități iconografice deosebite și bogăția decorului ornamental. Aceste particularități sunt luate în considerație în procesul de apreciere a podoabelor, specialistul în domeniu fiind obligat să cunoască stilurile artistice ale epocii pentru a determina corect perioada confecționării podoabei. De asemenea, pe baza motivelor decorative, se poate determina perioada cronologică și țara de origine a piesei, emitentul/ meșterul sau fabrica specializată. Grație acestor particularități, vorbim de un stil aparte al meșterului bijutier sau chiar al unei fabrici sau atelier aparte (după cum este cazul candelabrelor realizate la fabrica din Varșovia și răspândite în spațiul românesc, Ucraina și Rusia). De menționat că produsele poloneze, de regulă candelabre sau candelale frumos decorate și lucrate profesionist, au fost depistate nu numai în bisericile ortodoxe, dar și în cele catolice și chiar în sinagogile din sud-estul european. În opinia noastră, extinderea arealului de analogii poate crea anumite impedimente în procesul de apreciere a podoabelor de cult. În dese cazuri, meșterii bijutieri invitați în Basarabia pentru a realiza vasele de cult necesare se foloseau de unele modele văzute în țara lor de origine, cum a fost cazul argintarului evreu din Podolia, Leiba Berg³⁴. Ultimul, mai mult ca probabil, în momentul realizării potirului cu toate podoabele necesare, a folosit modelele văzute sau confecționate anterior. Totodată, asemănarea, conform formelor ornamentale, a unor candelale din bisericile basarabene de la începutul secolului al XIX-lea cu piesele similare din Polonia sau Ucraina, datate în primele decenii ale secolului al XVIII-lea³⁵, nu vorbește neapărat de originea acestor candelale într-un atelier polonez, dar imitarea și modelarea unor elemente decorative la nivel local. Reieșind din cele spuse, constatăm necesitatea nu extinderii analogiilor, ci dimpotrivă, reducerea spațială și temporală a lor. În acest context, principalele analogii trebuie să se afle în aceeași zonă de interacțiune culturală a spațiului cercetat; să prezinte asemănări tehnologice cu piesa cercetată.³⁶

Concluzii. În finalul demersului nostru, vom puncta câteva concluzii. La finele secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea, oficialitățile bisericesti din

³⁴ ANRM, Fond 205, inv. 1, dosar 946, ff. 74-75.

³⁵ Березова С., Волквинська О. Вроцлавське срібло із зібрання МИКУ. В: Музейни читання. Музейни читання. Матеріали наукових конференцій 2002–2003 рр. Київ, 2006, с. 55.

³⁶ Жилина Н. Методика атрибуції произведених ювелирного искусства. В: Ювелирное искусство и материальная культура. Тезисы докладов. Санкт-Петербург, 2007, с. 25-28.

Moldova au emis un șir de regulamente și instrucțiuni care au marcat orfevrăria ecleziastică pe parcursul secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului XX. Aceste instrucțiuni au vizat îndeostularea bisericilor și mănăstirilor basarabene cu vase de cult și podoabe necesare, iar responsabilitatea privind starea lor și păstrarea podoabelor conform *izvoadelor* întocmite revenea protopopilor, parohilor și epitropilor bisericilor. Întocmirea *izvoadelor* averii lăcașurilor de cult se prezintă ca parte componentă a politicii autorităților bisericești, fiind luate la evidență strictă toate podoabele liturgice aflate în biserică, altar, stăreție (în cazul schitului sau mănăstirii). Asemenea *izvoade* inserate în condiții speciale au devenit astăzi cele mai valoroase surse de studiere a evoluției orfevrăriei bisericești. Noile regulamente și dispoziții au vizat nemijlocit materiile prime de lucru, prețurile podoabelor confecționate, activitatea meșterilor specializați în confecționarea podoabelor de metal. Din anul 1815, se recomanda realizarea inventarului liturgic din tombac curat, tombac argintat sau aurit, și din argint. Realizarea podoabelor din metale nobile ridică considerabil valoarea lor istorico-artistică, ducea la crearea unor tezaure bisericești, care au format, cu timpul, patrimoniul ecleziastic cultural al țării. Ulterior, începând cu anii 1830-1840, numărul podoabelor liturgice executate din argint pentru bisericile și mănăstirile basarabene va crește semnificativ, grație politicii administrației bisericești, a contribuției ctitorilor și interesului persoanelor înstărite pentru înveșnicirea numelor și faptelor lor. Deși se consideră că prelucrarea artistică a metalului este una din cele mai apolitice arte (comparativ cu grafica, sculptura sau arhitectura), remarcăm în acest context că, după 1812, în Basarabia are loc adaptarea la legislația imperială, proces realizat deseori cu forța și, evident, în toate domeniile vieții (istorie, învățământ, biserică, arhitectură etc.).